

Михайленко Оксана Володимирівна

ORCID 0000-0003-4858-0983

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет,
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: omikhailienko87@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

***Метою** статті стало виокремлення структурних компонентів та професійно-етичних компетенцій професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери, а також визначення методологічних підходів, етапів формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників під час навчання у закладах вищої освіти*

***Методологія.** Процес формування основ професійної етики майбутніх фахівців в університетах з позиції методології розглядається в багатьох аспектах. Так, у психологічному аспекті його розглядали науковці: Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк, О. Леонтьєв та ін.; у гуманістичному: В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.; в аксіологічному: Л. Архангельський, Г. Васянович, І. Синиця, Л. Хоружа та ін.*

Сучасна педагогічна наука пов'язує розвиток системи професійної освіти фахівців соціальної сфери з культурологічною парадигмою, спрямованою на становлення й розвиток «людини культури», що ґрунтується на положеннях А. Дістервега про культуровідповідність виховання; І. Гербарта – про культурну індивідуальність особистості, тобто культура розглядається як природне середовище виховання і розвитку особистості. Культуру розглядають як мету і засіб, а також як результат освітньо-виховного процесу. Культуротворча функція навчання і виховання знаходить вияв у створенні цінностей культури, головною з яких є особистість.

***Наукова новизна.** Для фахівця соціальної сфери, що працює в системі «людина – людина», етична культура є невід'ємною й необхідною складовою професійної культури. Відповідно, однією із центральних проблем підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи у закладі вищої освіти постає проблема формування їхньої професійно-етичної культури, заснованої на розумінні відповідальності за результати своєї праці, визначенні своєї ролі в житті суспільства, усвідомленні власного соціального й професійного призначення, оволодінні широким комплексом загальнокультурних та професійних компетенцій.*

Аналіз діяльності фахівця соціальної сфери, наукової літератури дозволив виокремити такі компоненти професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери: 1) Аксіологічний компонент, який розкриває професійно-етичну культуру фахівця як сукупність педагогічних цінностей. Причому педагогічні цінності можуть розглядатися як своєрідні життєві професійні цінності. 2) Технологічний компонент професійно-етичної культури виступає способом соціально-педагогічної діяльності. Цей компонент розкриває шляхи здійснення соціально-педагогічної діяльності, способи задоволення потреб у спілкуванні, в одержанні нової інформації, у передаванні набутого досвіду.

Рівень професійно-етичної культури характеризує якість здійснюваної діяльності, а якість і результативність професійної діяльності, у свою чергу, характеризують рівень професійно-етичної культури.

Рівень професійно етичної культури і якість соціально-практичної діяльності – два взаємопов'язані фактори.

1. Творчий компонент професійно-етичної культури виступає як прояв професійної творчості, адже цінності професійні й особистісні, технологія їх втілення виступають фактором формування особистості лише в умовах творчої діяльності.

2. Особистісний компонент розкриває професійно-етичну культуру фахівця соціальної сфери як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини. Під сутнісними силами маються на увазі потреби, здібності, інтереси, соціальний досвід особистості, міра соціальної активності людини.

Оскільки більшість дослідників трактують професійну культуру фахівця як узагальнений показник певного рівня професійної компетентності, що відображає ступінь оволодіння ключовими компетенціями, було доречним виявити систему компетенцій, які складають зміст професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери. Враховуючи кваліфікаційні вимоги, специфіку реалізації професійно-етичних норм у процесі взаємодії з різними категоріями клієнтів і суб'єктами соціальної роботи визначена система професійно-етичних компетенцій фахівця соціальної сфери, що включає такі компетенції: нормативно-правові; аналітико-деонтологічні; соціально-геронтологічні; етнокультурні; соціально-конфесіональні; соціально-статусні; асертивні.

Висновки. *Професійно-етична культура фахівців соціальної сфери – це інтегративний особистісний ресурс, що може бути об'єктивно спостережуваний і вимірюваний, який формується у період професійної підготовки й активно розвивається в професійній діяльності. Перспективи подальших розвідок вважаємо в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов ефективного формування професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери, зокрема об'єднання всіх компонентів процесу формування професійно-етичної культури в єдину цілеспрямовану систему виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в закладі вищої освіти.*

Ключові слова: *професійна культура, професійно-етична культура фахівця соціальної сфери, компетенції, професійно-етичні компетенції фахівця соціальної сфери.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціокультурна парадигма соціальної роботи висуває систему високих вимог до морально-етичної поведінки фахівців соціальної сфери. Для ефективного виконання соціальними працівниками визначених функцій їм необхідна не тільки відповідна професійна освіта, але й особистісна готовність дотримувати певних професійно-етичних норм.

Головною спрямованістю діяльності фахівців соціальної сфери є сприяння саморозвиткові особистості, зокрема підтримка й стимулювання людей на розвиток їхніх здібностей, знань, вмінь. Соціальні працівники покликані аналізувати, прогнозувати процес соціалізації особистості та, по можливості, нівелювати негативні наслідки соціальних умов. Саме тому сфера діяльності фахівців соціальної сфери – це зона довіри між людьми, а відтак – фахівець повинен не лише бути гарним спеціалістом, професіоналом, але й володіти високим рівнем професійно-етичної культури

Вимоги до професійно-етичних якостей соціального працівника закріплені в Міжнародному моральному кодексі соціальних працівників, прийнятому у 1967 р. Міжнародною федерацією соціальних працівників (МФСП); Глобальній декларації етичних принципів соціальної роботи, прийнятій у липні 2018 р. членами робочої групи Міжнародної асоціації соціальних працівників (МФСП) та Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи (МАШСР), що є логічною заміною документів «Етика соціальної роботи: принципи і стандарти» (1994 р.), «Етика соціальної роботи, декларація принципів» (2004 р.) [10], в Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України, затвердженому наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту у 2005 р. [6], у професійному стандарті «Соціальний працівник», затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України» № 1049 від 04.07.2019 р. [7].

Зміст стандарту вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю «Соціальна робота» вимагає від закладів вищої школи вдосконалення підготовки фахівця, компетентного не тільки у професійній, але й у комунікативній, духовно-моральній, етичній царинах. Отже, у сучасних умовах актуалізується необхідність формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери у період підготовки в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання визначення дефініції професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери є доволі дискусійним. Для розкриття сутності дефініції «професійна культура» здійснено аналіз тлумачних словників, який засвідчив відсутність тлумачення даної дефініції. Так, у словниках пояснюються поняття «професійна підготовка», «професійна освіта», «професійна діяльність», «педагогічна культура», «політична культура», а поняття «професійна культура» не зустрічається. Лише в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренка зазначено: «водночас під культурою розуміють рівень освіченості, виховання людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [11, 182].

У зв'язку з цим подальший науковий пошук ми спрямували на вивчення проблеми формування професійної культури, для чого звернулися до праць В. Гриньової, яка сформувала визначення професійної культури як результату розвиненості духовної культури та педагогічної діяльності. Дослідниця вбачає в професійній культурі основу, яка складається з сукупності знань і навичок, що забезпечують високі результати професійної діяльності [2].

На думку проф. А. Капської, професійна культура, крім необхідних знань, умінь та навичок включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності [3].

На наш погляд, дуже вдалим є визначення професійної культури О. Бондаревською: це – частина загальнолюдської культури особистості, в якій відображені духовні і матеріальні цінності освіти і виховання, основні напрями і способи творчої педагогічної діяльності [9].

Аналізуючи зміст поняття «професійна культура» М. Міхнюк робить висновок, що науковці неоднозначно підходять до визначення поняття. Це пов'язано зі сприйняттям професійної культури від явища, процесу, способу – до міри, ступеня розвитку, критерію цілісного розвитку особистісної культури тощо [4].

Конкретизуючи поняття професійної культури, вважаємо за потрібне звернутися до визначення поняття «професійно-етична культура».

Науковець О. Бартош наголошує, що, оскільки професійно-етична культура соціального працівника реалізується в соціально-орієнтованому просторі, то складовими змісту професійно-етичної культури є технології взаємодії, технології спілкування, технології розв'язання конфліктів, технології організації діяльності індивіда чи групи у середовищі тощо [1].

В свою чергу, О. Пономаренко розглядає професійно-етичну культуру як систему моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми переконаннями особистості на основі альтруїстичного імперативу. Дослідниця акцентує увагу на провідних соціокультурних принципах, що визначають характер даної професії. Зокрема йдеться про принципи компетентності, етичної відповідальності перед суспільством, професією, клієнтом та його найближчим оточенням, а також перед самим собою [5].

Дослідниця Т. Спірина розглядає формування ціннісних засад соціальної та соціально-педагогічної роботи, особистісних та професійно-етичних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери у процесі їхньої професійної підготовки, що має бути спрямоване на озброєння базовими професійно-етичними якостями (порядність, корпоративність, принциповість, відповідальність, чесність, толерантність тощо). Ступінь прояву свідчить про рівень їх сформованості, що виявляється в спрямованості на оволодіння етичними знаннями, уміннями й навичками [10].

Метою статті стало виокремлення структурних компонентів та професійно-етичних компетенцій професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери, а також визначення методологічних підходів, етапів формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників під час навчання у закладах вищої освіти

Методологія і методи дослідження. Процес формування основ професійної етики майбутніх фахівців в університетах із позиції методології розглядається в багатьох аспектах. Так, у психологічному аспекті його розглядали науковці: Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк, О. Леонтев та ін.; у гуманістичному: В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.; в аксіологічному: Л. Архангельський, Г. Васянович, І. Синиця, Л. Хоружа та ін..

Сучасна педагогічна наука пов'язує розвиток системи професійної освіти фахівців соціальної сфери з культурологічною парадигмою, спрямованою на становлення й розвиток «людини культури», що ґрунтується на положеннях А. Дістервега про культуровідповідність виховання; І. Гербарта – про культурну індивідуальність особистості, тобто культура розглядається як природне середовище виховання і розвитку особистості. Культуру розглядають як мету і засіб, а також як результат освітньо-виховного процесу. Культуротворча функція навчання та виховання знаходить вияв у створенні цінностей культури, головною з яких є особистість.

Для фахівця соціальної сфери, що працює в системі «людина – людина», етична культура є невід'ємною й необхідною складовою професійної культури. Відповідно, однією із центральних проблем підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи в закладі вищої освіти постає проблема формування їхньої професійно-етичної культури, заснованої на розумінні відповідальності за результати своєї праці, визначенні своєї ролі в житті суспільства, усвідомленні власного соціального й професійного призначення, оволодінні широким комплексом загальнокультурних та професійних компетенцій.

Професійно-етична підготовка фахівців соціальної сфери детермінована складністю й різноманітністю форм соціокультурного розвитку сучасного суспільства, специфікою соціальної роботи як особливого виду професійної діяльності в системі «людина–людина». На практиці у процесі виконання професійних обов'язків соціальним працівникам доводиться стикатися з великою кількістю різноманітних етичних проблем та дилем у взаєминах із клієнтами, їхнім оточенням, колегами, представниками інших соціальних інституцій. Контактуючи з людьми різних вікових, професійних, соціальних, національних, конфесійних груп, фахівець із соціальної роботи сприяє формуванню якісно нових гуманістичних взаємин, діалогічного стилю спілкування, демократичної культури взаємин.

Етичні норми й цінності у соціальній діяльності стали предметом вивчення багатьох сучасних вчених, зокрема О. Безпалько, Р. Вайноли, Т. Василькової, І. Звервої, А. Капської, В. Полтавця, Т. Семигіної та ін., в доробку яких проголошується професійно-етична культура соціального працівника як система професійно-моральних цінностей, що стали внутрішніми переконаннями особистості. На підставі того, що вона виконує аксіологічну, нормативну, регулятивну та виховну ролі й окреслено

аксіологічний, нормативний, регулятивний та виховний функціональні аспекти у професійній діяльності соціального працівника.

Дослідження професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери, в основі якої лежать потреби, мотивація, інтереси, спрямованість особистості, установки, стереотипи, ціннісні орієнтації, особливості характеру, темпераменту, пізнавальних процесів, проводили А. Бодальов, Л. Божович, Н. Добринін, І. Кон, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, В. Мясичев, С. Рубінштейн та ін.

На основі аналізу різних підходів до трактування понять «професійна культура фахівця», «професійно-етична культура фахівця» було сформульовано наступне визначення: професійно-етична культура фахівця соціальної сфери – інтегративно-функціональне особистісне утворення, яке реалізується через моделі нормативно-рольової поведінки, ґрунтоване на моральних і деонтологічних імперативах, що сприяє ефективній взаємодії в системах «фахівець–клієнт – близьке оточення клієнта», «фахівець – мультидисциплінарна команда фахівців – клієнт», «фахівець – колеги – керівники соціальних служб», які забезпечують вирішення професійних задач [9].

Професійно-етична культура фахівця соціальної сфери відображає єдність процесу створення професійно-етичних цінностей і процесу засвоєння цих цінностей (виконує аксіологічну функцію). Професійно-етична культура фахівця соціальної сфери представляє систему професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин (виконує регулятивну функцію). Водночас професійно-етична культура виконує і нормативну функцію. Професійно-етична культура фахівця соціальної сфери реалізує також і виховну функцію шляхом формування якостей особистості, способу життя всіх учасників професійної взаємодії.

Існують два рівні прояву моральних регуляторів у професійних відносинах: рівень зовнішньої етичної культури поведінки, коли вона виявляється у людській ввічливості, тактовності; рівень глибокого внутрішнього розуміння моральних категорій і уявлень, які переходять у переконання, – уявлення про добро і зло, професійний обов'язок. Засвоєні етичні категорії і створюють внутрішню професійно-етичну культуру.

Показниками наявності професійно-етичної культури можуть бути певні якості, особливості і поведінка, узгоджені з вимогами професійно-етичного кодексу чи правил, притаманних для соціального працівника.

Аналіз діяльності фахівця соціальної сфери, наукової літератури [3; 5; 9; 10] дозволив виокремити такі компоненти професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери: 1) Аксіологічний компонент, який розкриває професійно-етичну культуру фахівця як сукупність педагогічних цінностей. Причому педагогічні цінності можуть розглядатися як своєрідні життєві професійні цінності. 2) Технологічний компонент професійно-етичної культури виступає способом соціально-педагогічної діяльності. Цей компонент розкриває шляхи здійснення соціально-педагогічної діяльності, способи задоволення потреб у спілкуванні, в одержанні нової інформації, у передаванні набутого досвіду.

Рівень професійно-етичної культури характеризує якість здійснюваної діяльності, а якість і результативність професійної діяльності, у свою чергу, характеризують рівень професійно-етичної культури.

Рівень професійно-етичної культури і якість соціально-практичної діяльності – два взаємопов'язані фактори.

1. Творчий компонент професійно-етичної культури виступає як прояв професійної творчості, адже цінності професійні й особистісні, технологія їх втілення виступають фактором формування особистості лише в умовах творчої діяльності.

2. Особистісний компонент розкриває професійно-етичну культуру фахівця соціальної сфери як специфічний спосіб реалізації сутнісних сил людини. Під сутнісними силами маються на увазі потреби, здібності, інтереси, соціальний досвід особистості, міра соціальної активності людини.

Професійно-етична культура фахівця соціальної сфери відображає системну цілісність знань, умінь і навичок у сфері професійних комунікацій, що дозволяють успішно вирішувати професійні задачі в ситуації особистісно-ділових контактів у межах нормативно-рольових професійно-деонтологічних моделей. Вона визначає готовність і здатність фахівця до реалізації індивідуально-ділових комунікацій на основі гуманної позиції, професійно-толерантного ставлення до клієнтів, суб'єктів соціальної роботи.

Оскільки більшість дослідників [1; 2; 4] трактують професійну культуру фахівця як узагальнений показник певного рівня професійної компетентності, що відображає ступінь оволодіння ключовими компетенціями, було доречним виявити систему компетенцій, які складають зміст професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери. Враховуючи кваліфікаційні вимоги, специфіку реалізації професійно-етичних норм у процесі взаємодії із різними категоріями клієнтів і суб'єктами соціальної роботи, визначена система професійно-етичних компетенцій фахівця соціальної сфери, що включає такі компетенції:

– нормативно-правові (знання й уміння реалізовувати на практиці положення Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, норми законодавчих актів щодо регламентації функціонування установ соціальної інфраструктури);

– аналітико-деонтологічні (уміння інтерпретувати основні положення Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України в конкретній ситуації, виявляти деонтологічний складник у конкретній професійній ситуації; уміння розв'язувати етичні дилеми в соціальній роботі: конфіденційність і інтереси суспільства; необхідність говорити правду й інтереси, самооцінка, особистісні особливості клієнта; зобов'язання дотримуватися законів і захист клієнта; принцип рівності й нерівний розподіл обмежених ресурсів; співвідношення особистих і професійних цінностей та ін.; уміння аналізувати й реалізовувати у професійній практиці основні елементи професійної етики, виявляти зони ціннісно-етичних протиріч і конфліктів у соціальній роботі й ін.);

– соціально-геронтологічні (уміння реалізовувати етико-професійні норми взаємодії з людьми похилого віку; уміння визначати й одержувати інформацію щодо потреб конкретної літньої особи, а також надавати необхідну їй інформацію; уміння розробляти й реалізовувати різні реабілітаційні, рекреаційні програми з урахуванням психологічних, вікових, фізичних можливостей осіб похилого віку; вміння організовувати та забезпечувати консультативну діяльність у роботі з геронтологічними групами щодо різноманітних питань задоволення їхніх інтересів, потреб тощо);

– етнокультурні (уміння реалізовувати етико-професійні норми особистісно-ділової взаємодії із представниками різних етнічних груп; відкритість фахівця соціальної сфери до інших культур, бажання їх вивчати; уміння вибудовувати індивідуально-ділові комунікації з урахуванням етнокультурних традицій, норм, специфічних особливостей і ін.);

– соціально-конфесіональні (уміння реалізовувати етико-професійні норми взаємодії із представниками різних релігій, віросповідань; уміння вибудовувати індивідуально-ділові комунікації з урахуванням релігійних і конфесійних особливостей різних верств населення);

– соціально-статусні (уміння реалізовувати етико-професійні норми взаємодії із представниками різноманітних соціальних груп, у тому числі і маргінальних, уміння застосовувати системний етико-аксіологічний підхід до аналізу сутності й змісту, форм і методів соціальної роботи в цілому й окремих її видів із різними категоріями клієнтів; уміння встановлювати продуктивну взаємодію з представниками різних соціальних інституцій для вирішення проблем клієнта та професійних задач соціальної роботи тощо);

– асертивні (навички соціальної перцепції в індивідуально-діловій комунікації; уміння попереджати й розв'язувати конфліктні ситуації; уміння аргументувати власну точку зору, переконувати, вести перемовини; прагнення зрозуміти точку зору іншої людини; уміння досягати робочого компромісу; уміння працювати в команді з представниками різних структурних підрозділів соціальних служб, інших відомств і ін.).

Процес формування системи професійно-етичних компетенцій у майбутніх фахівців соціальної роботи в закладі вищої освіти ґрунтується на наступних методологічних підходах:

– антропологічному (опора на соціальний і первинний професійний досвід здобувачів; організація освітнього процесу на основі створення психологічного комфорту й атмосфери співробітництва у діалоговому спілкуванні; врахування психологічних, вікових, етнокультурних особливостей студентської молоді та ін.);

– особистісно-діяльнісному (забезпечення суб'єктної позиції здобувача в освітньому процесі, що створює умови для самостійного визначення й усвідомлення мотивів, цілей, вибору засобів і умов своєї діяльності, рефлексії її результатів; формування ставлення до навчальних і професійних викликів як до особистих життєво важливих задач для здобувачів; побудова системи взаємодії викладача та студентів на основі відкритості, довіри, діалогу, що створюють умови для саморозкриття і самореалізації професійно-особистісного потенціалу майбутнього фахівця; організацію різноманітних видів діяльності здобувачів із метою формування професійного досвіду у сфері обраної професії);

– компетентнісному (професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця соціальної сфери забезпечується розвитком системи професійно-етичних компетенцій як необхідних складників його трудової діяльності);

– гуманітарно-аксіологічному (орієнтація на формування у здобувача системи загальнолюдських та професійних цінностей, що визначають його відношення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини й професіонала);

– ситуаційно-контекстному (проектування і реалізація системи навчальних професійно-орієнтованих ситуацій, що відображають сутність та зміст етико-деонтологічних основ професійної діяльності фахівця соціальної сфери).

Процес формування професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери базується на таких принципах:

– принцип ситуативності (відбір ситуацій професійної діяльності фахівця соціальної сфери, в яких необхідно проявляти різні професійно-етичні компетенції спеціаліста й організація освітнього процесу на основі їх аналізу);

– принцип індивідуалізації освітнього процесу (створення сприятливих умов для розкриття й розвитку особистісного й професійно-етичного потенціалу майбутнього фахівця соціальної сфери);

– принцип полікультурності та поліетнічності освітнього процесу закладу вищої освіти (сприяє самоідентифікації особистості здобувачів і викладачів, засвоєнню норм конструктивного неконфліктного співіснування та взаємодії із представниками інших культур й етносів в єдиному просторі, формування міжкультурної компетентності);

– принцип діалогового навчання (забезпечує досягнення позитивної відкритості, взаємного руху здобувачів і викладачів назустріч один одному, розвиток кращих якостей особистості, віру в можливість виявити себе в тій або іншій сфері життєдіяльності освітнього закладу);

– принцип єдності й наступності нормативно-правової, соціальної, психолого-педагогічної, технологічної підготовки фахівця соціальної роботи;

– принцип професійно-прикладної спрямованості етико-деонтологічної освіти майбутнього фахівця соціальної роботи;

– принцип індивідуально-особистісної орієнтації і диференціації професійної освіти майбутніх фахівців соціальної сфери, комплексного впливу на когнітивну, емоційну та професійно-практичну сфери діяльності особистості майбутнього соціального працівника;

– принцип регіоналізації (підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності з урахуванням регіональних особливостей і профільної специфіки закладів соціальної інфраструктури регіону).

Комплекс умов, що забезпечують ефективність процесу формування в закладах вищої освіти професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної роботи включає наступні складники:

– адміністративно-організаційні умови (відповідність організації освітнього процесу закладу вищої освіти вимогам сучасного ринку праці, рівню професійної культури фахівця соціальної сфери; залучення до реалізації освітніх компонентів із деонтології соціальної роботи високо кваліфікованих фахівців-практиків соціальної сфери; удосконалення індивідуальної роботи кураторів зі здобувачами вищої освіти; моніторинг особистісного розвитку студентів у процесі формування в них професійно-етичних компетенцій);

– освітньо-технологічні умови (пріоритетність реалізації інтерактивних, тренінгових методів навчання з урахуванням вікових особливостей студентської молоді; реалізація структурно-логічних міжпредметних зв'язків; активізація потенціалу різних видів практики й волонтерської роботи);

– індивідуально-професійні умови (високий рівень професійно-етичної культури викладачів закладу вищої освіти, а також наявність їх мотиваційної, когнітивної і поведінкової готовності до діяльності з формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери; вмотивованість і активність здобувачів в оволодінні професійно-етичними компетенціями в навчальній та позанавчальній діяльності).

Висновки. Професійно-етична культура фахівців соціальної сфери – це інтегративний особистісний ресурс, що може бути об'єктивно спостережуваний і вимірюваний, який формується у період професійної підготовки й активно розвивається в професійній діяльності. Перспективи подальших розвідок бачимо в обґрунтуванні психолого-педагогічних умов ефективного формування професійно-етичної культури фахівця соціальної сфери, зокрема об'єднання всіх компонентів процесу формування професійно-етичної культури в єдину цілеспрямовану систему виховання майбутніх фахівців соціальної сфери в закладі вищої освіти.

References

1. Бартош О. П. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах прагматичного підходу у вищих навчальних закладах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 34. С. 14–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_34_4
Bartosh, O. P. (2014). Deiyaki aspekty profesiinoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv na zasadakh prakseolohichnoho pidkhodu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Some aspects of professional training of future social workers on the basis of praxeological approach in higher educational institutions of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social work.* 2014. Vyp. 34. P. 14–21. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_34_4
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2001. 45 с.
Hrynova, V. M. (2001). Formuvannya pedagogichnoyi kultury maibutnoho vchytelia (teoretychnyi ta metodychnyi aspekty) [Formation of pedagogical culture of the future teacher (theoretical and methodical aspects)]: avtoref. dis... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Instytut pedagogiky i psykholohii prof. osvity APN Ukrainy. Kyiv, Ukraine.

3. Капська А. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11886/Kapska%20A,%202016,%20Australia.pdf?sequence=1>.
Kapska, A. Zmist i struktura profesiino-etychnoi kultury sotsialnoho pratsivnyka [Content and structure of professional and ethical culture of a social worker]. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11886/Kapska%20A,%202016,%20Australia.pdf?sequence=1>
4. Міхнюк М. І. Теоретичні і методичні основи розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін будівельного профілю: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / НАПН України, Інститут професійно-технічної освіти. Київ, 2016. 36 с.
Mikhniuk, M. I. (2016). Teoretychni i metodychni osnovy rozvytku profesiinoi kultury vykladachiv spetsialnykh dystsyplin budivelnoho profilu [Theoretical and methodological bases of development of professional culture of teachers of special disciplines of construction profile]: avtoref. dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04 / NAPN Ukrainy, Instytut profesiino-tekhnichnoi osvity. Kyiv, Ukraine.
5. Пономаренко О. В. Формування професійно-етичної культури соціального педагога: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
Ponomarenko, O. V. (2001). Formuvannya profesiino-etychnoi kultury sotsialnoho pedahoha [Formation of professional and ethical culture of a social pedagogue]: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: spets. 13.00.05 «Sotsialna pedahohika» / NPU imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, Ukraine.
6. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України: Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 9.9.2005 р. № 1965. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
Pro zatverdzhennia Etychnoho kodeksu spetsialistiv iz sotsialnoi roboty Ukrainy: Nakaz Ministerstva u spravakh sim'i, molodi ta sportu [On the approval of the Code of Ethics of Social Work Specialists of Ukraine: Order of the Ministry of Family, Youth and Sports Affairs] vid 9.9.2005 r. № 1965. (2005). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>
7. Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник». Наказ Міністерства соціальної політики України 1049 від 04.07.2019. URL: http://www.soc-zahyst.sm.gov.ua/images/docs/nakaz_msp_1049_2019.pdf.7.
Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Sotsialnyi pratsivnyk». Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy» 1049 [On the approval of the professional standard «Social Worker». Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine 1049] vid 04.07.2019. (2019). Retrieved from: http://www.soc-zahyst.sm.gov.ua/images/docs/nakaz_msp_1049_2019.pdf.7.
8. Семігіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70–85. URL: <https://grani-print.dp.ua/index.php/jaysrt/article/view/135/77>.
Semyhina, T. (2019). Novi hlobalni etychni pryntsyipy sotsialnoi roboty. [New global ethical principles of social work]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu – Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*. 1, 70–85. Retrieved from: <https://grani-print.dp.ua/index.php/jaysrt/article/view/135/77>.
9. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299b1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf.
Semyhina, T. (2020). Suchasna sotsialna robota. [Modern social work]. Kyiv, Ukraine: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu, 275 p. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299b1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf
10. Спіріна Т. П. Формування професійно-етичних якостей майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1. С. 151–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_1_23.
Spirina, T. P. (2016). Formuvannya profesiino-etychnykh yakosteï maibutnykh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Formation of professional and ethical qualities of future specialists in the social sphere]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. №1, 151–156. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_1_23.
11. Український педагогічний словник / за заг. ред. С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. (1997) / za zah. red. S. Honcharenko. Kyiv, Ukraine: Lybid.

Mykhailenko Oksana

ORCID 0000-0003-4858-0983

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social Work and Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: omikhailienko87@gmail.com

FORMING THE PROFESSIONAL AND ETHICAL CULTURE OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE

The purpose of the article was to identify the structural components and professional and ethical competencies of professional and ethical culture of a social worker, as well as to determine methodological approaches, stages of formation of professional and ethical culture of future social workers while studying in higher education.

Methodology. The process of forming the professional ethics foundations of future specialists in universities from the standpoint of methodology is considered in many aspects. Thus, in the psychological aspect it was considered by scientists: L. Vygotsky, I. Kon, G. Kostyuk, O. Leontev and others; in the humanities: V. Andrushchenko, I. Zyazyun, V. Kremen, V. Ognevyuk, etc.; in the axiological: L. Arkhangelsky, G. Vasyanovich, I. Sinitsa, L. Khoruzha, etc.

Modern pedagogical science connects the development of the system of professional education of social workers with the culturological paradigm aimed at the formation and development of «man of culture», based on the provisions of A. Disterweg on the cultural relevance of education; I. Herbart – on the cultural individuality of the individual, that is, culture is seen as a natural environment for education and development of the individual. Culture is seen as a goal and a means, as well as a result of the educational process. The cultural function of education and upbringing is manifested in the creation of cultural values, the main of which is the individual.

Scientific novelty. For a social worker working in a person-to-person system, ethical culture is an integral and necessary part of professional culture. Accordingly, one of the central problems of training future social workers in higher education is the problem of forming their professional and ethical culture, based on understanding responsibility for the results of their work, determining their role in society, awareness of their social and professional purpose, mastering a wide range general cultural and professional competencies.

Analysis of the activities of a specialist in the social sphere, scientific literature allowed to identify the following components of professional and ethical culture of a specialist in the social sphere: 1) axiological component, which reveals the professional and ethical culture of a specialist as a set of pedagogical values. Moreover, pedagogical values can be considered as a kind of life professional values; 2) technological component of professional and ethical culture is a way of socio-pedagogical activities. This component reveals the ways of implementation, socio-pedagogical activities, ways to meet the needs of communication, to obtain new information, to transfer experience. The level of professional and ethical culture characterizes the quality of activities. And the quality and effectiveness of professional activity, in turn, characterize the level of professional and ethical culture. The level of professional ethical culture and the quality of social and practical activities are two interrelated factors. 1. The creative component of professional and ethical culture acts as a manifestation of professional creativity. After all, professional and personal values, the technology of their embodiment are a factor in the formation of personality only in terms of creative activity. 2. The personal component reveals the professional and ethical culture of a specialist in the social sphere as a specific way of realizing the essential forces of man. By essential forces are meant the needs, abilities, interests, social experience of the individual, measure of human social activity.

Since most researchers interpret the professional culture of a specialist as a generalized indicator of a certain level of professional competence, which reflects the degree of mastery of key competencies, it was appropriate to identify a system of competencies that make up the professional and ethical culture of a social worker. Taking into account the qualification requirements, the specifics of the implementation of professional and ethical norms in the process of interaction with different categories of clients and subjects of social work, the system of professional and ethical competencies of a social worker is defined, including the following competencies; analytical and deontological; socio-gerontological; ethnocultural; socio-confessional; socio-status; assertive.

Conclusions. The professional and ethical culture of social workers is an integrative personal resource that can be objectively observed and measured, which is formed during training and actively developed in professional activities. We consider the prospects of further research in substantiating the psychological and pedagogical conditions for the effective formation of professional and ethical culture of social workers in particular, combining all components of the process of professional and ethical culture into a single purposeful system of educating future social specialist in higher education.

Key words: professional culture, professional and ethical culture of a social sphere specialist, competencies, professional and ethical competencies of a social sphere specialist.

Стаття надійшла до редакції: 04.06.2022 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Торубара О. М.**